

Наставно-научном већу Филозофског факултета у Нишу

РЕЦЕНЗИЈА МОНОГРАФИЈЕ *О ЈЕЗИКУ ПУТОПИСА ПОКЛОЊЕНИЈЕ ГРОБУ ГОСПОДЊУ (1734) АНДРЕЈА ПЕТКОВИЋА* АУТОРА НАДЕЖДЕ Д. ЈОВИЋ

Рукопис књиге *О језику путописа Поклоњеније гробу Господњу (1734) Андреја Петковића* ауторке Надежде Д. Јовић садржи 113 страна и састоји се од следећих поглавља: I Увод (стр. 7–8), II Графија (стр. 9–22), III Правопис (стр. 23–28), IV Фонетске особине (стр. 29–42), V Морфолошке особине (43–62), VI Неке синтаксичке особине (стр. 63–71), VII Диглосија у путопису Андреја Петковића (стр. 72–95), VIII О лексици (стр. 96–102), IX Закључна разматрања (стр. 103–105), X Summary (стр. 106–108), и XI Цитирана литература (стр. 109–113).

Из предговора (*Реч унапред*, стр. 5) сазнајемо да је рад на монографији подстакнут јачањем културних и научних веза између Филозофског факултета у Нишу и Филолошког, историјског и теолошког факултета у Тимишвару. Непосредни повод за почетак рада на рукопису представља објављивање фототипског издања рукописа *Поклоњеније гробу Господњу (1734)* Андреја Петковића од стране тимишварског књижевника и културног посленика Стевана Бугарског. Рад на рукопису текао је постепено, делови књиге су објављивани претходних година као посебни радови, да би у монографији добили своје коначно уобличење. Основни циљ који је ауторка поставила у монографији јесте употпуњавање слике о књижевном језику код Срба у трећој деценији XVIII века, у време замене српскословенског језика рускословенским. С обзиром на то да је рукопис путописа у великој мери писан српским народним језиком, циљ рада био је и утврђивање језичких одлика рукописа са аспекта историјске дијалектологије.

У поглављу *Увод* (стр. 7–8) ауторка наводи основне податке о рукопису путописа и износи претпоставку да је аутор Андреј Петковић највероватније био Војвођанин, можда и Банађанин, а по образовању вероватно учитељ са доста уметничког дара. У овоме поглављу још једном се истиче значај рукописа с обзиром на то да је до сада био непознат, настао на прелазу српскословенске у рускословенску епоху, са доста елемената српског народног језика које сводоче о стању шумадијско-војвођанског дијалекта прве половине XVIII века. Графијско-правописне и језичке одлике ауторка сагледава у контексту других рукописа писаних српскословенским и српским народним језиком краја XVII и почетком XVIII века.

Поглавље *Графија* (стр. 9–22) доноси најпре преглед најважнијих палеографских одлика рукописа у поређењу са српскословенским Букваром из 1717. године, затим преглед графијских решења за обележавање вокала, као и преглед графијских решења за обележавање консонаната /j/, /љ/, /њ/, /ћ/, /ђ/ и /џ/ и консонантске групе [шт]. У закључку поглавља истиче се да је путопис писан српскословенском брзописном ћирилицом нешто упрошћеног састава (без графема у и Е, грчких графема К, Р, ђ, V, као и без графема Z и лигатуре ou), у коме облик слова начелно не одступа од српскословенског Буквара из 1717. године. Ауторка посебно истиче ресавски манир писања а, j, i у гласовној вредности [ja], [je], [ji] иза вокала, затим писање вокалних р и л без пратећих графијских елемената, као и писање јерова у финалној позицији у безгласној функцији.

У поглављу *Правопис* (стр. 23–28) анализира састављено и растављено писање речи, обележавање гласовних промена, писање скраћеница, поделу речи на крају реда, удвојено писање самогласника и сугласника и писање акценатских знакова. У закључку поглавља ауторка истиче да рукопис, који није писан *in continuo*, одликује етимолошки правопис са доста потврда обележавања гласовних промена у сугласничким групама, што је – према ауторки – вероватно резултат свесне намере аутора, а не резултат непознавања српскословенске норме.

Поглавље *Фонетске особине* (стр. 29–42) доноси разматрања о најважнијим вокалским и консонантским променама релевантним како за српскословенски језик краја XVII и почетка XVIII века, тако и за развој шумадијско-војвођанских говора овога периода. Детаљно је описано стање у вези са вокализацијом полугласника, рефлексима јата, рефлексима вокалног *p* и *l*, судбином финалног *l*, судбином консонаната *φ* и *x*, судбином иницијалних група *чp-* и *вс-*, затим стање у вези са старим и новим јотовањем, као и промене у консонантским групама. Ауторка закључује како фонетске одлике путописа припадају трима језицима: српскословенском, који је био званични књижевни језик код Срба у време настанка путописа, рускословенском, који је био близак писменим Србима онога времена и пре његовог званичног прихватања за службени језик Српске православне цркве; и српском народном језику, чији је удео у језику врло висок захваљујући нижој жанровској припадности дела, а могуће и слабијем црквеном образовању аутора на шта упућују грешке у исписивању имена сакралних појмова. Српскословенске језичке особине огледају се у српскословенској вокализацији слабог полугласника, у чувању вокалног *l*, финалног *l*, у рефлексима старог јотовања дентала, у невршењу новог и специјалног (првог српског) јотовања, у чувању група *чp-* и *вс-*. Рускословенске фонетске особине тичу се мањег броја примера са рускословенском вокализацијом полугласника и рефлексом вокалног *p*. Поред српских народних фонетских црта које су карактеристичне за велики део штокавског наречја, ауторка посебно истиче фонетске црте које су карактеристичне за банатске тамишке говоре.

У поглављу *Морфолошке особине* (стр. 43–62) детаљно су представљене промене именица, заменица, придева и глагола, као и најважније одлике непроменљивих речи. И на овом нивоу језичке структуре у рукопису се мешају и прожимају одлике српскословенског и српског народног језика. Ауторка детаљно систематизује ове особине, посебну пажњу придајући морфолошким одликама које се могу довести у вези са банатским говорима шумадијско-војвођанског дијалекта. Општи утисак након анализе овог нивоа језичке структуре је да су банатски дијалектизми слабије потврђени у односу на фонетски и фонолошки ниво.

Поглавље *Неке синтаксичке особине* (стр. 63–71) доноси преглед најважнијих синтаксичких одлика путописа према моделу анализе језика и изражајног стандарда путописа из XVII и с почетка XVIII века који је дала И. Грицкат у истоименом раду из 1976. године. Након спроведене анализе, ауторка закључује како је путопис Андреја Петковића писан у складу са моделом присутним и у другим српским путописима из XVII и с почетка XVIII века, који је, у великој мери формиран под грчким утицајем.

У поглављу *Диглосија у путопису Андреја Петковића* (стр. 72–95) детаљно су систематизоване фонетске и морфолошке одлике српског народног и српскословенског језика Петковићевог путописа разматране у IV и V поглављу. С обзиром на значај овога поглавља детаљније ћемо представити ауторкине налазе релевантне за историјску дијалектологију српског језика.

У шумадијско-војвођанске фонетске и морфолошке црте присутне и у банатским говорима ауторка убраја следеће Петковићеве особине: екавску замену јата са икавизмима шумадијско-војвођанског типа (*није, гди, видео, на води, по путови, од ови врата, по свети мести*), губљење вокала (*коњама*), хунгаризам *тороњ*, губљење сугласника *х* (*ација, от стра, нечисти ствари, беу*), супституцију у групи *хт>кт* (*ктео*), измену *хв>ф* (*прифатају*), уклањање резултата друге палатализације у дативу и локативу једнине именица женског рода (*у руки*), аналошко јотовање (*донешено*), промене у сугласничким групама – асимилација (*ис камена*), дисимилација (*млого, тавница*), замену консонаната (*кон бедена*), африкатизацију (*гециманијом*), губљење сугласника (*ди*); I. л. јд. аориста без крајњег *-х* (*не мого, аз обешта се*), партикуле уз прилоге и заменице (*каде, туна; благоме, томе*).

За банатске говоре ауторка везује следеће језичке одлике Петковићевог путописа: изједначавање и мешање африката *ђ : њ* (*ђамија, анцел*), облике инструментала и локатива множине именица мушког и средњег рода са наставком *-и*, који се чува у банатским говорима уз предлоге (*са својима сародници, пред ученици, над тима ступови; по путови, по ступови, по свети мести*), датив и инструментал множине личних заменица првог и другог лица са наставком *-ми* (*нами, ка нами, с нами, са вами*), именичка заменица за ствари употребљена у релативном значењу јавља се у облику *што* (*гди што, што је коме*), употреба генитива једнине придева мушког рода неодређеног вида са наставком *-а* (*од бела мермера, од чиста злата*), локатив множине придева са наставком *-и* (*по свети мести*), везник *зашто* у значењу 'јер'.

Ауторка посебно издваја и особине тамишког типа банатских говора у путопису Андреја Петковића: изједначавање префикса *пре-* (<*pre) и *при-* у корист *пре-* (*превукоше, преближи*), промена *љн>јн* (*у дојнему крају*); генитив уз предлог *према/прама* у месном значењу (*и према те аде гледасмо, прама свете јазве јест*), употреба предлога *окром*.

На основу потврђених фонетских и морфолошких особина народног говора ауторка наводи како се са великом сигурношћу може закључити да је Андреј Петковић био родом из Баната и то из његовог тамишког дела.

Након систематизације српскословенских фонетских и морфолошких особина језика Петковићевог путописа ауторка упућује на то да су фонетске одлике заступљеније по броју примера, а морфолошке одлике разноврсније али слабије потврђене. Посебну вредност имају ауторкини налази о одступањима од српскословенске норме у рукопису путописа.

Поглавље VIII *О лексици* (стр. 96–102) доноси преглед најзначајнијих лексичко-семантичких група речи с обзиром на жанр и садржај рукописа. Анализирана је хришћанска терминологија, затим терминологија која се тиче поморства и ономастичка лексика.

Након овог поглавља, ауторка је прегледно систематизовала најважније закључке до којих је дошла у раду (поглавље IX *Закључна разматрања*, стр. 103–105), након чега следе резиме на енглеском језику (поглавље X *Summary*, стр. 106–108) и списак цитиране литературе (поглавље XI *Цитирана литература*, стр. 109–113).

И на основу овог сажетог прегледа структуре и садржаја монографије Надежде Д. Јовић може се закључити да је тема монографије вишеструко релевантна за научну обраду: најпре, чињеницом да је у питању до сада непознат и језички непроучен рукопис, затим, чињеницом да је у питању рукопис интересантан и по свом територијалном, хронолошком, жанровском и садржинском хабитусу, а на крају, посебно, и по свом

језичком хабитусу. Циљеви који су постављени у истраживању научно су релевантни, у раду су темељно проблематизовани и осветљени доследном применом научне филолошке и лингвистичке методологије. Посебно истицање заслужује вишестраност ауторкиног методолошког приступа који захтева увиде из разних дисциплина, пре свега палеографије, историјске дијалектологије српског језика и историје српског књижевног језика. У свим овим сегментима ауторка испољава завидну компетенцију што води поузданим закључцима који представљају помак у односу на досадашња и добар основ за будућа истраживања. Монографија је компонована логично и прегледно, уз пожељан однос теоријских објашњења и емпиријских података. Монографију одликују најважније врлине научног стила: јасност и објективност. У целини посматрано, монографија Надежде Д. Јовић представља вредно научно дело којим се знатно обогаћују сазнања о путевима развоја српске писмености у првој половини XVIII века.

На основу свега напред реченог, монографију *О језику путописа Поклоњеније гробу Господњу (1734) Андреја Петковића* ауторке Надежде Д. Јовић са највећим задовољством препоручујем за објављивање.

У Крагујевцу, 10. јануара 2017. године

др Владимир Поломац, ванредни професор
Катедра за српски језик
Филолошко-уметнички факултет
Универзитета у Крагујевцу